

EĞİN VE MERCAN VADİSİ GÜZERGAHINDAKİ TARİHİ KERVAN YOLU KESİTİNDE KÖROĞLU EFSANESİ

(Dr. Daimi CENGİZ)

ÖZET

Kervan ve ticaret yolları, pratik fonksiyonları yanında, gelecek nesillere edebiyat, tarih, sanat tarihi, arkeoloji ve folklor alanlarında da miras bırakırlar. Eğin'den gelip Mercan Vadisi'nden geçerek Erzincan-Şebinkarahisar-Giresun hattından Karadeniz'e açılan tarihi kervan yolunun Eğin-Mercan kesitinde, Köroğlu efsanesine dair kişi ve mekân isimleriyle oyun ve musiki numuneleri, halk anlatılarında ve arşiv belgelerinde yer almaktadır.

Bölgede yaptığımız alan araştırmalarında elde ettiğimiz bilgiler dahilinde Köroğlu Efsanesinin destan kollarından birinin ya da birine dair varyantın da Eğin-Mercan Vadisi'ndeki tarihi kervan yolu güzergâhında oluştuğunu düşünmekteyiz. Söz konusu efsane hakkında daha kapsamlı bilgi elde etmek için araştırmacılar ve akademik kurumlar, eldeki bilgileri veri alarak daha kapsamlı alan ve arşiv araştırmaları yapabilirler.

Bu güzergâhta yer alan izlek, köprü, kule, kale, mezarlık ve diğer tarihi yıkıntılar efsaneyi ilgilendirdiği kadar arkeoloji, tarih ve sanat tarihi bilim alanlarını da ilgilendirmektedir. Folklor ve tarihi buluntular ayrıca bölgenin bilinen tabiat turizmüne kültürel katkı da sağlayacaktır.

Anahtar kelimeler: Köroğlu, Destan, Eğin ve Mercan Vadisi

THE LEGEND OF KÖROĞLU ON THE SECTION OF HISTORICAL CARAVAN ROAD IN EFFECT AND MERCAN VALLEY ROUTE

ABSTRACT

Caravan and trade routes, besides their practical functions, leave a heritage in the fields of literature, history, art history, archaeology and folklore as well to the future generations. In the Eğin-Mercan section of the historical caravan route that starts from Eğin, goes through the Mercan Valley and reaches the Black Sea through the Erzincan - Şebinkarahisar - Giresun line, personal and place names as well as samples of folk dances and music that are related to the legend of Köroğlu are present in popular narrative sand archival documents.

On the basis of our findings from our field research in the region, we think that one line of the Köroğlu Legend or a variant of that line, has also been formed along the historical caravan route in the Eğin-Mercan Valley. On the basis of the existing formation, researcher sand academic institutions can make more comprehensive field and archive research in order to obtain further information on the legend. Paths, bridges, towers, castles, cemeteries and other historical ruins along this route are interesting and related to the legend as well as to such fields of study as archaeology, history and art history. Folkloric and historical findings will also make a cultural contribution to the known nature tourism of the region.

Keywords: Köroğlu, Legend, Eğin, Mercan Valley

Giriş

Köroğlu hakkında yapılmış araştırmalarda 16. yüzyılda yaşamış bir Celali reisi ve şair olarak kabul görür². Osmanlı döneminde reayayı temsilen 1581 yılında ortaya çıkan bu celali başı, zulme karşı yoksulun simgesi olur (Akdağ, 1995: 228). Türkiye ve Türkiye dışı Türk boylarında, Fars, Ermeni, Tacik, Gürcü ve Kürtler arasında yaygın Köroğlu destan kolları ve hikâyelerine rastlanılmaktadır (Boratav,1995: 55, 57). Halk anlatılarında ve yazılı kaynaklarda, Bey tarafından gözüne mil çekilip cezalandırılan seyis babasının öcünü almak için dağa çıkan Köroğlu, yanına aldığı koçaklar ile yol kesen, kervan soyan eşkıya, zorbalara (ağa, bey, hükümdar) karşı çıkan halk kahramanı, sefere çıkan Koçyiğit gibi sıfatlarla anılır (Boratav, 1931: 28,30,40, 49,255).

Efsane kahramanı Köroğlu, “Köroğlu Destan Kolları“ adı altında anlatılar ve tasnif edilmiş el yazmaları mevcuttur. Köroğlu, Gürcistan’da Kitab-ı Celali Köroğlu adlı yazmada 28 kol olarak anlatılır (Aliyeva, 1990:20). Köroğlu Destan Kolları genellikle ilgili kolun destan kahramanı etrafında tasnif edilmiştir. Köroğlu hakkında farklı dillerde yazılmış ciddi bir külliyat vardır. Köroğlu bibliyografyası adı altında ulusal ve uluslararası dillerde 623 çalışma tespit edilmiştir (Aca, 2014: 2). Köroğlu’na dair uluslararası külliyat “Uluslararası Köroğlu Enstitüsü” kurma arayışlarını ve çabalarını da tetiklemiştir (İmamverdiyev, 2013: 46, 47).

Köroğlu anlatıları ve yaratıları genellikle destan, hikâye, türkü ve halk oyunu formatında aktarılmıştır. Bilim alanımızla alakalı olması nedeniyle özellikle Koçaklama, Yiğitleme, Cengi, Deyişme, Güzelleme, Köroğlu Oyunu, Pehlivan Oyunu vb. adı altında çok sayıda müzikal eserin icra edildiğini biliyoruz (Erkan, 2012: 156-276).

Köroğlu anlatılarının bir kısmı ile Dersim ve yakın çevresinde de karşılaşılmaktadır. Bu çevre Eğin’den gelip Ovacık (Pulur) İlçesinin Mercan Vadisi’nden geçen tarihi kervan yolu güzergâhıdır.

Köroğlu efsanesinde, ‘Köroğlu-Kırat’ ikilemi, efsanenin değişmez ikilisidir. Adı geçen efsane Dersim’de yörenin kılam³ icracıları ve hikâye anlatıcıları tarafından Kırmancı/Zazaca ve Türkçe dillerindeki Köroğlu’nun Cengi ve Kırat (Cenge Koroğli u Ostoré Qırı) idi. Bunlar hikâye formatında anlatılırdı. Yer yer ilave edilen Türkçe ve Zazaca beyitler, destanın hikâye boyutu ile icra edildiğinin kanıtı olmalı. O anlatım ve icralarda belleğimizde kalan Zazaca ve Türkçe bir kaç mısrayı örnek olarak vermek gerekiyor:

---

²Köroğlu hakkında yapılmış olan çalışmalarını detaylı olarak okumak için bkz. Nejat BİRDOĞAN, “Köroğlu: Bir Toplumsal Direnişin Destanı”, Kaynak Yayınları, 1996, İstanbul.

³Dersim’de halk ozanlarının söylediği ezgilere kılam denir.

Zazaca mısralar:

“Haylemê Koroğli’yo vano: Heyi heyi!

Phoştia Ostorê Qiri’ra kowu dano têpeyi

Köroğlu’nun narasıdır “Hey hey!” diyerek

Kırat’ın gücüyle dağları ardında bırakarak.

.....

Koroğli vano: Hay waxhayi! Hay wax hayi!

Tıfong icat biyo, katora destê şuwane mal u gayi.

Köroğlu diyor: Ey vah ey! Ey vah ey!

Tüfek icat oldu, çobanın eline düştü.

Türkçe mısralar ise şu şekildedir:

Delikli demir çıktı mertlik bozuldu

Eğri kılıç kında paslanmalıdır”.

Aşık icraları ve hikâye anlatımları dışında bölgede onca yıl alan araştırması yapmamıza rağmen Köroğlu-Kırat’a dair oyuna henüz rastlayamadık. Araştırmalarımızda referans aldığımız tek örnek, 1970’lerde Tunceli İl merkezinde düzenlenen bayram törenlerinde Suranlı zabıta memuru Hıdır Suroğlu’nun tek başına nara atıp, at gibi kişneyerek, oynadığı Köroğlu-Kırat oyunu sahnesidir.

Köroğlu Efsanesi anlatımının geçtiği Eğin ve Ovacık-Mercan bölgeleri hakkında vereceğimiz tarihi ve coğrafi bilgi, efsaneyi daha da anlaşılır kılacaktır.

1986-88 yılları arasında “Eğin Halk Oyunları Giysileri” konulu araştırma için Eğin’de bulunduğumuzda, Eğin ve çevresinin demografik yapısı ve coğrafyasını gözlemlene imkânımız oldu ve bu efsaneye dair yörede yeni bilgiler edindik. Ayrıca İstanbul’da ikamet eden Eğinlilerden de 1982-83 yıllarında önemli derlemeler yapmıştık.

Eğin’i 1830 yılında gezip gören Alman yazar Moltke (Moltke, 1969:246-247) bu kenti “Asya’nın en güzel şehri” olarak tarif eder. Eğin, 1848’de bir nahiyesi, 29 mahallesi ve 34 köyü olan bir kazadır. Abdulkadir Gül “19. yy Eğin Esnaf Teşkilatı Üzerine Bazı Tespitler“ adlı çalışmasının “Eğin Esnaf Teşkilatı Üzerine Tespitler“ bölümünde, 1845-46 yıllarında Eğin’de 41 esnaf kolunda 990 dükkân ve 2371 çalışanın bulunduğunu yazmaktadır(Gül, 2010: 208). Kazada o dönem Müslüman, Ermeni, Rum ve Yahudi nüfus mevcuttur. Müslüman ve Gayrimüslim nüfus yarı yarıyadır.

Kuşkusuz 1980'lerde Eğin, 1845'lerin kervan ticareti atmosferini yaşamıyordu artık. Fırat Nehri kıyısında, yemyeşil bağ ve bahçeler içinde, dağların eteğine kurulu Eğin İlçesi'nin işlemeli ahşap evlerini ve taş döşeli sokaklarını görmek, eski kervan yolunun bölgeye kazandırdıklarını anımsamak, tarihi ve söz konusu efsaneyi anımsamak anlamında önemlidir. Tarihi Eğin, Karadeniz'den, Giresun ve Şebinkarahisar üzerinden gelen kervan yolunun Erzincan sonrası uğradığı menzil ve farklı kervanların buluşma noktasıydı.

Eğin (Kemaliye), Ermenilerin de eski yerleşkesi olup, Ermeni kaynaklarına göre Agn (Kaynak) anlamına gelir. Cumhuriyet döneminde isim değişikliğiyle Kemaliye adını almıştır. Orta asırlarda buradan geçen tarihi kervan yolu ve ekime elverişli olmayan arazisi, Eğinlileri gurbet ellere sürüklemişti. Eğinlilere atıfta bulunan bir söz vardır: "İki ayağı topal bir Eğinli, bir ayağı ile Hindistan'a diğer ayağı ile Çin'e kadar ulaşmış". Ekonomik nedenler ve kervancılık Eğinlileri İstanbul'a da sürüklemişti. Osmanlı'ya et ve odun kethüdalığı yapan Eğinliler, bugün İstanbul'da kasaplık ve odun-kömür işletmeciliği dalında hala başat rol oynamaktadırlar. Eğinliler doğuştan gurbetçidir. Bu nedenle Eğin, gurbet ve sıla hasretine dair hüznün ilmik-ilmik dokunduğu gurbet havaları ve manilerle de anılır.

Kervan yolu güzergâhı üzerinde yer alan Ovacık ve Mercan Vadisi hakkındaki tarihi bilgiler söz konusu efsaneyi anlamamıza yardımcı olacaktır. Ovacık, 1514 Çaldıran Muharebesi sonrası 1515'te Yurtluk-Ocaklık statüsü ile Osmanlı idari yapısına eklenen Çemişgezek Sancağına dahil edilir (Gündoğdu-Genç,2013:23) Ovacık hakkındaki eski tarihi bilgi 16. yy'a aittir. Ovacık, Çemişgezek'in nahiyesi konumundadır. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden hareketle Ovacık'ın 18. yy'ın ikinci yarısına kadar bu statüsünü koruduğunu biliyoruz (VGMA, Def. No:240: 59).

1848 yılında Hozat merkezli Dersim Sancağının kazası olur. Şemsettin Sami'ye göre Ovacık 1889 da 75 köyü ve 14.000 ahalisi olan bir kazadır. (Sami, Hicri 1306:1108). Bölgeyi 1900 öncesi gezen Ermeni Antranik ise 35-40 köyü ile Ovacık ahalisinin Kızılbaş olduğunu yazar (Antranik, 2012: 111).

1926-1936 yılları arasında Elazığ'a bağlı olan Ovacık, Tunceli İl Yıllığı yayınına göre 1936 da Kalan kasabasına bağlanır. Ovacık ilçe merkezi Zeranik'ten Pulur'a taşınır (TİY,2012: 165).

Munzur sıradağlarının yarımaya gibi çevrelediği Ovacık, aynı adı taşıyan Desta Pulur'un (Ovacık Ovası) tam ortasındadır ve Munzur ve Mercan çayları kavşağı arasında kalır. Munzur Dağı ve Munzur Çayı efsanelerinin merkezinde yer alır. Şeyh Hasan (Şexsenu) Aşiret kollarının yerleşik olduğu bölge, Batı Dersim'e dahildir.

Mercan Vadisi de Köroğlu Efsanesi, Kral Kızı Efsanesi ve Kervan Yolu söylencesi ile bu efsaneler diyarına ayrı bir zenginlik katar.

Köroğlu-Kırat oyununa dair araştırmalarımız, 1982 yılında karşılaştığımız halk bilgisi olan Ovacık (Pulur) ilçesi Büyükköy'lü (Dewa Pile) Hüseyin Ağa'nın anlatımları ile başladı.

Hüseyin Ağa; Koçgirili şair Alişer'in Ehl-i Beyt ve Dersim'e dair deyişlerinden söz ettikten sonra, Eğin-Havaçor Gediğinden gelip Mercan Vadisini geçip Sini Gediğini aşan tarihi kervan yolu güzergâhındaki Köroğlu Efsanesini şöyle anlatmıştı: "Köroğlu, Havaçor Gediğinde oturup Mercan Vadisi kervan yolunda sık sık haramilerce soyulan kervan yolunu kollar. Tehlike anında uçan Kırat'ını şaha kaldırıp Mercan-Haramiler Deresi mevkiine inerek haramilerle cenge tutuşur, haramileri dağıtır ve kervana yol verir. Haramiler dağılır, Munzur Dağı'na ve Kırk Merdiven'e doğru çekilirler. Bu bölgede Köroğlu ve Kırat adına oynanan bir de oyun vardır."

Eğin Barasor-Başbağlar Köyü'nde söz konusu Kervan Yolu'na dair iki rivayet anlatılır ki bu rivayetlerin ikincisi Mercan Vadisi anlatılarından farklıdır. Mustafa Bey bu rivayeti şöyle anlatırdı: "Aksakallılarımızdan duyduğuma göre Havaçor Gediğinden Mercan Vadisini gözleyen Köroğlu, Kırat'ına binip kartal donunda uçuyormuş. Mercan Vadisi'nden gelen-giden kervanları Haramiler Deresi kavşağında soyan Haramilere karşı savaşıyormuş. Havaçor'un her iki yakasında (Eğin-Mercan) kervanı koruyormuş. Yine atalarımızdan duyduğuma göre Kervan Yolu'nu işlemeze hale getiren Dersimli haramilere karşı Bezirgânbaşı bir tuzak hazırlar. Yazın sıcak günlerinde zehirlediği mayhoş Gümüşhane elmalarından sepetler hazırlayıp her devenin yükü üstüne yerleştirir. Mercan Vadisinin Haramiler Deresi kavşağında kervanı soymaya çalışan Haramiler mayhoş elmaları görünce hemen yemeye başlarlar ve kervan yükünü çözüp ganimeti paylaşmaya başlayınca hepsi zehirlenip yere yığılırlar. Bezirgânbaşı amacına ulaşır. Çözülen yüklerini tekrar develere yükleyerek yoluna koyulur.

Haramilerin bu tarz ölümü sonrası Mercan Vadisi bir süre kervan geçişine kapanır. Geçiş daha da riskli hal aldığından, Eğinlilerin kervancılığı ve Mercan Vadisi'nin kuzeye doğru tek ticari geçiş yolu olması nedeniyle çözüm aranır. Devletin o yıllarda Dersim'de otoritesi yoktur. Haramilerin beklenmedik toplu ölümleri aşiret toplumu olan Dersim'de infial yaratır. Kervancılık yapan, kervan ticaretinden geçinen Eğinliler bu sorunu, aşiretler üstünde etkisi olan seyit kökenli Ocakzadelere başvurarak ve geçiş başına haramilere vergi vermeyi kabul ederek çözerler.

Soygunlar kesintiye uğrar; kervan yolu işlemeye devam eder. Yıllar sonra Bezirgânbaşı tekrar vergi vermediğinden haramiler yine azar ve kervanları soymaya başlarlar. Deve yüklerini bir-bir yoklayıp yere yıkarlar. Sıra son deve yüküne geldiğinde kervancıya soru sorarlar:

"-Harami: Dengin (yükün) nedir Kervancı?"

"-Kervancı: Dengim Kitab-ı Kelam-ı Hak'tır."

"-Harami: Kim yazmış bu Kelam-ı Hak'ı?"

-Kervancı: *Pir-i Fani.*

-Harami: *Pir-i Fani nerededir?*

-Kervancı: *Horasan diyarında.*

-Harami: *Pir-i Fani'yi bu dağlarda bilirdik, Horasan'a mı gitmiş?*

-Kervancı: *Bu dağlarda olduğu gibi O her yerde vardır.*

-Harami: *Kime götürüyorsun bu ilmu irfan dengini?*

-Kervancı: *Pirin Urumeli'ndeki ümmetine.*

-Harami: *Öyleyse yolun açık olsun. Var git yoluna”* der ve kervan böylece yol alır.

Anlatıya göre haramiler ile kervancılar arasındaki bu diyalog sonrası kervan yol alır. Anlatıdaki 'Kelam-ı Hak' gerekçesi haramileri aldatma amaçlı mıdır yoksa Dersimlilerin Pir, Kelam-ı Hak, Pir-i Fani ve Horasan gibi sözcüklere yükledikleri batını mana düşünüldüğünde haramilerin yol vermeleri bu mana alemine saygıdan mıdır bilemiyoruz. Ama yöre itikadı nedeniyle efsaneye batını itikadı motifinin eklendiğini görüyoruz.

Dersim'e civar Şer'iyye Sicillerinde "Özellikle Dersim ve Akçadağ eşkıyaları bölgede kervanlara saldırıp çapul yaparak yolların güvenliğini tehdit etmişlerdir" ibaresine sıkça rastlanılmaktadır (Gül: 2010). Gül'e göre 1856-1904 yılları arasında bölgede onarım ve ıslah edilen yol şebekeleri şöyledir: 1. Erzincan-Dersim-Harpur yolu, 2. Erzincan-Mercan Boğazı-Dersim ile Erzincan-Hozat-Harpur yolu (Gül, 2010: 119). Bu onarılan yolun bir hissesi eski kervan yolu olmalı. Yazar, Erzincan-Harpur yolunun askeri amaçlı onarıldığını da belirtmektedir. Bu tarihi belgeler de söylencedeki kervan yolu ve ona dair anlatımın bir kısmını doğrulamaktadır.

Köroğlu efsanesinin Ovacık-Mercan Vadisi anlatımının bir versiyonunu da daha detaylı olarak Ana Gıran'dan derleme imkânımız oldu: Ana Gıran, Hüseyin Ağa'nın aktardıklarına benzer anlatıma ek olarak efsanenin bazı mekânlarından şöyle söz etmiştir: "Mercan Vadisi'nde Haramiler Deresi ve Kral Kızı Mezarı vardır. Vadinin bitiminde yukarıda Köroğlu Mağarası, Zini Gediği vardır. Zini Gediği civarında kilise ya da han kalıntıları da vardır. Orda Köroğlu'nun koçağı Ayvaz'ın Tarlası bulunuyor. Köroğlu-Kırat Oyununu Hıdır Suroğlu tek başına atlı kılığına girerek ve nara atarak oynardı. Duyduğuma göre Köroğlu Zini Gediğinden kanatlanan Kırat'ın sırtında uçarak Mercan'ın Haramiler Deresine varır. Haramileri dağıtır ve kervana yol vermiştir".

2001 yılında Mercan Vadisi Şahverdi Köyü'nden Murtaza Gündoğdu ise bu efsaneye ve yöreye dair şu ek bilgileri vermiştir: "Molla Aliler yanındaki Pir Menteş'i Mercan Vadisi nedeniyle istimlak ettiler. Molla Aliler sonrasındaki Hemız/ya da

Hamzık'da "Hews" denilen mezarlıklar vardır. Yörede yaşayan kralın kızı ölünce bu Hewse gömülür. Yol boyu 300 metre aralıkla iki beyaz taş vardır. Kız bu arada gömülmüş. Mercan Vadisi ve bölgesi ya da Mercan Dağları'nın adı bu kızdan geliyormuş. İlk Hews Baba Mansurluların Mezarlığı, ikinci Hews de Hızır Dede Mezarlığı'dır. Şahverdi Köyü altındaki Cibolar adlı mevkide iki kale (kule/derbent) var. Taştan örme kaleden 40 merdiven Mercan Suyu'na iniyormuş. Rivayete göre burada dev yaşarmış. O nedenle tünel kapatılmış. Zini Gediği altında Ayvaz Tarlası vardır. Ayvaz'ın Tarlasında oyma kapılı taş vardır. İki patika yolunun birleştiği bu mevkide, tünel şeklinde bir katırın yükü taşıdığı ebatta Köroğlu Mağarası vardır. Ayvaz ve Köroğlu, Havaçor Gediği'nden Kervanın gelişini görüyorlar. Kervancılar kartalın vadide inip-kalktığını görünce "tehlike yoktur" deyip yol alırlarmış. Zini Gediği'nde Kürt Çeşmesi (Hiniye Kurdi) vardır. Ayrıca bu gedikte han kalıntısı ve 3-5 tane de mezar vardır. Buradan Erzincan Ovası görünüyor. Bu mevkide Bizans paraları gördüm. Gizik/Çizik paralar, uzun altın... Aynı bölgeye yakın 1938 yılında yapılan toplu katliam yeri de bulunmaktadır. Kemikler toplu halde hala orada gömülü".

Munzur Vadisi-Kınıku Mezrası'ndan Uzun Ali lakaplı kaynak kişi de Köroğlu'na dair şu bilgiyi aktarmıştı: "Köroğlu kartal donunda Zini Gediği üzerinden göze görünmesi ile Havaçor Gediği'nde kaybolması bir olurmuş. Köroğlu'nun sırtında olduğu at kartal kanatlı imiş ve uçarmış".

Bir diğer kaynak da Mercan Bölgesi'nin Demê Asuru ezbetinden Ali Rıza Ovalı olup şu tamamlayıcı bilgileri vermişti: "Molla Aliler sonrası Hemzik denilen mevkide, Hews alanında Mercan Çayı kıyısında Mercan adlı kız gömülüdür. Şahverdi Köyü altında karşılıklı iki kale (kule/derbent) yıkıntısı mevcuttur. 150 metrelik bir sualtı kale geçişleri vardır. Zini Gediği altında Ayvaz Tarlası ve tarlanın üst kısmında da 2-2,5 metre uzunluğunda Ayvaz'ın mezarı vardır".

Ovalı, Ovacıklı Hüseyin Kılıç'tan şu aktarmayı da yapar: "Köroğlu oyununu Hıdır Suroğlu Hüseyin Duman'ın zurnası eşliğinde oynuyordu. Tek kişilik "koçaklama" olup bıçakla caka satılarak oynanan oyundur. Koçaklama oyunu "Ben bir Köroğlu'yum dağda gezerim" dizesi ile başlardı. Khalık Uşağı (Eğri Kavak) Köyü'nden Seyitağa Şaşar (Seyd ağae Xıdi) de Köroğlu Hikâyesi'ni Kırmancki/Zazaca dilinde anlatır ve ezgili kısmını Türkçe icra ederdi".

Merxo Köyünden Musa Güray'dan aktarımda bulunan Mehmet Gülmez de hikâyeye şu katkıda bulunur: "Mercan'dan geçip Erzincan-Erzurum'a doğru yol alan Köroğlu ve Ayvaz, Mercan Dağı'nın Zini Gediği yakınlarında çadırını kurarlar. Ayvaz Tarlası bu konaklamadan kalmaz. Yörenin ileri geleni çadırı ziyaret eder. Köroğlu'nun kendilerine zarar vereceği kaygısı ile dolaylı olarak Köroğlu'na şu uyarıda bulunur: Her şeyimizi, itikat ve kişiliğimizi şu kutsal Munzur Çayı ve Munzur Dağından aldık. Dosta dost düşmana düşmanız. Bu dağların kılavuz kartalları başka türdür. Hiç benzemez diğer yöre kartallarına. Havalanması ve kanat açması bile başkadır. Havadan bıraktıkları dışkıları bile kayalarda bembeyaz, çarşaf çarşaf leke bırakır. Birgün köyün ileri gelenleri bir yayık yoğurdu hizmetkârlarına verip Mercan

Dağın başına çıkarırlar. Derler ki, diğer gençler köyün ve dağın karşı tarafında ateş yakıp duman çıkardıklarında siz yayık yağurdunu kayalardan aşağı atın. Yayık atılınca yoğurt kayalara sıçrar. Bu görüntü, o esnada çadıra giden Köroğlu'nun dikkatini oraya çeker. Çadırdaki kişiler: 'İşte bizim kartallarımızın dışkısı bile böyle çarşaf çarşaftır' der. Bunun üzerine Köroğlu: "Biz Munzur'un insanını biliriz. Onların asalet ve duruşları tıpkı o kartallar gibidir" deyip elveda eder.

Kartal donlu Kırat sırtındaki Köroğlu, Köroğlu-Kırat Oyunu, Köroğlu Mağarası, Ayvaz'ın Tarlası, Ayvaz'ın Mezarı, Haramiler Deresi, Derbent/Gözetleme kulesi, Mercan Kız'ın (Heqqi, 2003: 40) Mezarı, Kervan Yolu gibi yer ve kişi isimleri bu anlatıda yer aldı. Bu ibareler Köroğlu Destan Kollarının çeşitli varyantlarında mevcuttur. Bizim üzerinde durduğumuz konu: Bu efsane donelerinin olduğu Eğin-Mercan Kervan Yolu hattında efsaneyi bütünleyen edebiyat, musiki ve oyun üçlüsünden hafızalarda geriye kalanları ortaya çıkarmaktır. Acaba efsanenin bu kalıntıları, kaybolmuş olan ayrı bir Köroğlu Destan Kolu varlığına mı yoksa bilinen bir kolun varyantına mı işettir? Geniş anlatımın bize kalan kalıntıları hangi döneme aittir ve yerel bağlantıları ne derecede gerçekçidir?

Köroğlu üzerine araştırması olan Nejat Birdoğan: "Bu bezirgânlar ile savaş, ayrı bir kol olarak da geçiyor....bezirgânlar Köroğlu'nun karşısına sık sık çıkan motiftir" diyor. Köroğlu, Köroğlu Destan Kollarında sosyal eşkıya rolünde olup husumet güttüğü han, paşa ve beylerin kervanlarını soyar ve haraç namıyla bildiğimiz ama esasen bir gümrük vergisi alır (Birdoğan, 1996: 61, 235). Ama Mercan Vadisi söylencesinde ise kervan soyan ve bac alan Haramilere karşı kervan kollayan rolündedir. Köroğlu'nun bezirgân ile savaşı ayrı bir destan kolu ise, Mercan Vadisinde kervan kollayan mücadelesi de ayrı bir kol anlatımı için ipucu verebilir. Ancak daha fazla derleme ve bilgiye ihtiyacımız vardır. Orta Asya, Kafkasya, İran, Irak Kürdistan'ı, Anadolu ve Balkan halklarının folklorunda Köroğlu mitine ve destanına rastlıyoruz. Ama bu coğrafyalarda her halk kendi kimliğine, medeniyet seviyesine ve ihtiyacına göre Köroğlu'na gömlek biçmiştir.

Bu bilgilerle, daha önce (1981 sonrası) yaptığımız alan çalışmaları doğrultusunda belirlediğimiz kaynak kişilere başvurarak 2002 yılı yazında altı gün boyunca Mercan, Munzur ve Pülümür Vadilerinde inceleme yaptık. Bu vadilerde barajların yapılması halinde suya gömülecek kutsal inanç mekânlarını, son yüzyıla ait kıyım yerlerini, tarihi eser kalıntılarını ve bu yerlere dair söylenceleri, göç sonrası kaybolacak etnografik ve folklorik malzemeye dair tanıklıkları, görüntülü olarak kayıt altına almaya çalıştık.

Pülümür ve Munzur Vadilerinde çekim işini tamamladıktan sonra Mercan Vadisi'ne yöneldik. Mercan Vadisi şu nedenlerle ilgimizi çekiyordu: Vadinin başlangıcında master plandaki Akyayık Barajı yerini, tarihi kervan yolunun izliğini ve Köroğlu Efsanesinde geçen mekânları görmek ve Mercan Vadisinde inşası biten Mercan Hidroelektrik Santrali'nin çevreye vereceği ekolojik ve kültürel kaybı yerinde tespit edip kayıt altına almaktı.

Mercan, Munzur sıradağlarına doğru uzanan takriben 18 km'lik vadidir. Ovacık İlçe merkezine 10 km. kala Munzur Çayı ile buluşur. Vadinin Molla Aliler Köyünden itibaren inşa edilen Mercan Hidroelektrik Santrali su kanalının ve hafriyatının tabii dokuya verdiği hasar, tarihi eserleri ve mekânları yerinde görüntülemekle ise başladık. Molla Aliler'den bize eşlik eden Hıdır Bey evvela Erzincan'a göç eden Baba Mansur Ocağı mensuplarına ait ve hazine avcılarınca tahrip edilmiş olan koç mezar başlıklarının hikâyesini anlattı. Tarihi Kırk Merdiven basamaklarından Mercan Vadisine inen Haramiler Deresini, Köroğlu Mağarasını, Kral Kızı Mezarını, kervan yolu güzergâhını ve onun yıkılmış gözetleme ve güvenlik kulelerini, Şahverdi Köyü altındaki Derviş Cemallı Hızır Dede mezarlığının öyküsünü anlatmıştır. Mezarlığın fes başlıklı taş mezar stellerini de görüntülemiş olduk. Hıdır Bey, Mercan Vadisinin son daralan kanyon kısmına vardığımızda, ancak uzaktan Zini Gediğindeki Ayvazın Tarlasını, Köroğlu Mağarasını, yıkık kilise ya da hanı ve de Zini Gediğindeki toplu kıyım yerini tarif ederek anlattı. Böylece yasak mıntıkadaki Köroğlu Efsanesinin mekânlarını ve kervan yolunu daha detaylı ve yerinde görme ve kayıt altına alma imkânına kavuştuk.⁴

Eğilimler de zaman zaman bu yolu kullanıp Mercan, Erzincan-Refahiye, Şebinkarahisar (Birdoğan, 1996: 44,263) üzerinden Giresun'a ulaşır ve oradan da vapurla İstanbul'a giderlerdi. Mercan Boğazı/Gediği'ne tarihi vesikalarda Mercan Derbenti de denir.

Eğin-Mercan Vadisi Kervan Yolu güzergâhına dair söylenceler ve tarihi belgelere yansımış olaylar kanaatimizce iki safhada oluşmuştur. Köroğlu söylencesi 16.yy sonrası ortaya çıkan söylence olmalı. Yazar A. Haydar Avcı'ya göre (Avcı, 1994: 93, 113); Osmanlı Muhimme Defterlerinde Köroğlu hakkında 1560 sonrası 19 padişah fermanı vardır. Bu fermanlar 1603 yılından sonra kesintiye uğramaktadır. Muhtemelen Celali Başbuğu Köroğlu ya İran coğrafyasına geçti ya da ölümü sonrası bu fermanlar kesintiye uğradı. Şer'iyye Sicillerine geçmiş soygun, haraç alımı gibi olaylar ise 19. yy'a aittir.

Bu efsane ve Kervan Yolu'na dair anlatımlar Eğin'de Türkçe ve Ovacık'ta ise Türkçe ve Zazaca dillerinde anlatılır. Köroğlu söylenceleri ve destan kollarında mekân ve kişiler dışında hikâyeye dair koçaklamalar, oyunlar, maniler vardır. Tekrarlamak gerekirse, Eğin-Mercan Vadisi hattında söylence, mekân ve kişiler olmasına rağmen hikâyeye dair koçaklama ve maniye henüz rastlayamadık. Bilinen Köroğlu-Kırat oyununun yaşayan icracısına da hala rastlayamadık. Umarız bu konuda daha derinlikli araştırmalar yapılır.

---

⁴ Erzincan ve Ovacık bölgesindeki kervan yolu hattı civarında yer yer kadına "evin Köroğlusu" deyimini kullanılır. Bunun yöredeki söylence ile ilgisinin olup olmadığını tespit edemedik.

SONUÇ:

Köroğlu anlatıları ve yaratıları genellikle destan, hikâye, türkü ve halk oyunu formatında aktarılmıştır. Köroğlu anlatılarının bir kısmı ile Tunceli ve yakın çevresinde de karşılaşılmaktadır. Bu çevre Eğin'den gelip Ovacık (Pulur) İlçesinin Mercan Vadisi'nden geçen tarihi kervan yolu güzergâhıdır.

Eğin-Mercan Vadisi kervan yolu güzergâhında yaptığımız alan çalışması ve yararlandığımız yazılı kaynaklarından hareketle, söz konusu yol güzergâhında Köroğlu destan kollarından biri ya da birine dair versiyonun maddi ve kültürel izleğine rastlanıldığını söyleyebiliriz. Bu bölgedeki anlatılarda dikkat çeken ve diğer destan kollarından ayrılan husus ise Köroğlu'nun yol kesen, haraç alan harami olmaktan ziyade, eşkıya veya haramilere karşı kervanları koruyan bir rolde olmasıdır. Tespit ettiğimiz efsanenin doneleri temel alınarak bölgede acilen sözlü kaynaklara başvurmak gerekmektedir. Ayrıca Osmanlı arşivlerinde konuya dair ve boşlukları tamamlayacak arşiv belgelerine de ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmaların başarıyla neticelenmesi yörenin sosyo-kültürel tarihine ve doğa ve folklor turizmine de katkı yapacaktır. Bu konuda başta Munzur Üniversitesi, yanı sıra yakın bölgelerdeki diğer üniversitelere görev düşmektedir.

KAYNAKLAR

1-SÖZLÜ KAYNAKLAR:

Ali Rıza Ovalı (55 yaşında), Ovacık-Lertik yöresinden, Almanya'da mukim. görüşme 2001.

Ana Girane/Emre (85 yaşında), Ovacık-Pardi Köyü, Derleme yeri ve tarihi: Almanya-Aachen Şehri-1993

Hüseyin Ağa (80 yaşında), Ovacık-Büyükköy/Dewa Pile, görüşme 1982, İstanbul,

Hıdır Bey (75 yaşında), Ovacık Molla Aliler Köyü, görüşme 2002,

Mehmet Gülmez (70 yaşında), Tunceli-Mirik Köyü, görüşme yer ve tarihi: 2019, Almanya,

Mustafa Bey (75 yaşında), Eğin-Başbağlar, görüşme yeri ve tarihi İstanbul-Edirnekapı-1982-1983

Murtaza Gündoğdu (60 yaşında), Ovacık-Şahverdi Köyü, görüşme yeri ve tarihi: Almanya-Rodalfzel-2001

Uzun Ali (55 yaşında), Ovacık-Kınıku Mezrası, görüşme yeri ve tarihi: Almanya-Slingen-2001

2.YAZILI KAYNAKLAR

ACA, Mustafa (2014), Köroğlu Üzerine Bir Bibliografya Denemesi, www.mustafaaca.com

AKDAĞ, Mustafa (1995), Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası-Celali İsyanları, Cem Yayınevi, İstanbul

Antranik (2012), Dersim Seyahatnamesi, Çeviren: Payline Tomasyan, Aras Yayıncılık, İstanbul,

ALİYEVA, Dilara (1990), Köroğlu'nun Yeni Elyazması Nüshası, Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı 68, İstanbul,

BIRDOĞAN, Nejat (1996), Köroğlu, Kaynak Yayınları, İstanbul,

BORATAV, P. Naili (1995), Türk Halk Edebiyatı, Gerçek Yayınevi, İstanbul,

ERKAN, Serdar (2012), Anadolu Sahası Köroğlu Anlatılarında Tema ve Ezgi Meseleleri, Doktora Tezi, HÜ. TD. Ed. Anabilim Dalı, Türk Halkbilim Dalı,

GÜL, Abdülkadir (2010a), 19. yy Eğin Esnaf Teşkilatı Üzerine Bazı Tespitler, HÜ. Türkiye Araştırmaları Dergisi, Sayı 12, Ankara,

GÜL, Abdülkadir (2010b), Osmanlı Dönemi Erzincan Kazası Ulaşım ve Haberleşme, History Studies, Volume 3/1, 201, s.113-129.

GÜNDOĞDU, Cihangir-GENÇ, Vural (2013), Dersim'de Osmanlı Siyaseti, İzale-i Vahşet Tashihi İtikat ve Tasfiyeyi Ezhan 1880- 1913, Kitap Yayınevi, İstanbul,

HEQQI, Behruz (2003), Köroğlu-Tarixi-Mifolojik Gerçekler, Nurlan, Bakü,

İMAMVEDİYEV, İmam (2013), Türk Dünyasında Köroğlu Havaları, Türk Yurdu Dergisi, C. 33, Sayı: 309, İstanbul,

MOLTKE, H.V(1969), Türkiye Mektupları, Çev: H. Örs, İstanbul, Remzi Kitabevi.

SAMİ, Şemsettin (Hicri 1308), Kamus-u Alam, C.2, Mihran Matbaası, İstanbul,

Tunceli İ Yıllığı (2012).